

ZORA.

Časopis za zabavo in poduk.

Izhaja
dvakrat na mesec, 1. in 15.
dne na celi poli.

Stoji po pošti za celo leto
4 gld. za pol leta 2 gld. — Za
dijake in učitelje celoletno
2 gld. 50 kr.

Pesmi Ivana Jenka. *)

Prememba.

Se vedno lipa zeleni;
In ptica z lipe žvrgoli;
Potočič v dolu še šumlja,
In v njem še ribica igra;

V goščavi biva kos vesel,
In peva, kak nekdaj je pel;

Obnavlja redno se pomlad,
Zori jesen svoj zlati sad;

Vse je takó, kakór nekdaj —
Le dnij nekdanjih nij nazaj.

Ob bregu.

Samota me temna obdaja,
Vse diše krog mene mirú,
V tihoti moléččega gaja
Nij živega čuti glasú.

Nad mano pa brzi oblaki
Naprej pa naprej se drvé.
Kak čudne podobe mi v zraki
Predstavljaajo témne kopé!

Valóvi v uhó le šeptájo,
Svit lune se v njih lesketá,
Pod njimi si rib'ce igrajo
V naročji kristalnih vodá.

Oblakov, valóv begajočih
Gromade prežene en pih. —
Zakaj li iz prs žalujočih
Se meni vzdiguje izdih?

Kak váli nam ginejo sanje,
Z oblaki ljubézen beži,
Spomin pa na dneve nekdaje
Solzice nam vabi v oči.

*) Brata Simona Jenka.

Ured.

Hvaležni rešenec.

(Novela)

Spisal Jenko Leban.

I.

Sicilijanske večernice.

Preden začne razsajati kak orkan ali nevihta, imamo navadno veliko vročino ali pa tudi tihe dneve; človeka pak tlači nemala pobitost. Taka bila je tudi v Palermu osodepolnega dne, katerega je tisoč in tisoč ljudi moralo na kruti način življenje zgubiti. Smrtni mir bil je ta dan v tem sicer živem mestu; meščani so se bili večidel v svoje hiše umeknoli, in žive duše ni bilo na dan. Na vse zadnje zadoni v stolni cerkvi zvon, vabé k večernicam. Starci, vojaki, nekatere gospé in nekaj malo možkih prebivalcev se je podalo v cerkev; večina tudi ni bila zadovoljna, da se odpravljajo njih otroci in žene v cerkev k večernicam. Cerkvena slovesnost se je bila jedva začela in stolni zvon se je jedva jel v drugo oglašati, ko na enkrat iz različnih hiš skočijo oboroženi možje ter enako izpuščenim hienam strahovito napadajo nenadajoče se Francoze, in je po javnih palermskih ulicah morijo! Ravno tako so pomorili tudi vse one Francoze, ki so se bili skrili po hišah, ter so zmetavši jih skozi dveri in okna, vrata dobro zapirali, da bi vsaj nobenemu sovražniku kakega azyla ne pustili. Moreča drhal je vsa razjarena z mečem v rokah drla skoz mestne ulice preiskovaje vse hiše, v katerih je mislila Francoze zasačiti, da, še celó francoskim ženam in otrokom niso zanesle njihovi meči. Bridka osoda je zadela tudi one izmed meščanov, ki so bili voljni kakega Francoza rešiti ali mu le kako prijaznost skazati. Strašna je bila zmešnjava. Kri je tekla iz vseh hiš na ulice, javni trgi in ceste napolnjene so bile umorjencev. Tu si ugledal kopice zarotjencev hitečo za kako žrtvo svoje jeze, tam so nosili drugi glave ali posamezne ude umorjenih na drogih in zopet tu so drugi ponosno korakali po ulicah pevaje hvalnice, med tem, ko se je iz bližnjih hiš slišalo strahovito ječanje umirajočih, in je cerkveni zvon le še naprej tužno brenčal. A vse to, kar smo zdaj opisali, ni nič proti temu, kar se je začelo, ko se je jelo nočiti. Upitje umornikov in ječanje napadancev bilo je zmerom več. Sto in sto jih je letalo delaje krvoločne obraze z gorečimi bakljami okoli; k sreči, da se še kak požar ni vnel. Stoprv proti polnoči končal je umorni prizor; mnogo tisoč Francozov in domačinov našlo je svojo smrt pod mečem razsrdjene druhali.

Toussaint, mladenič rodóm iz neke imenitne družine francoske, živel je že delj časa v Palermu, kjer bi se imel pečati osobito s kupčijstvom. Bil je pa priporočen plemenitni družini Paccinijevi, katera ga je prav prijazno sprejela in pri kateri je imel precejšen zaslužek s pod-

učevanjem v francoščini. Živel je zelo na tihem, bil delaven v svojem poklicu in vsi, ki so ga le poznali, so ga ljubili in poštovali. Uže je mislil, da mu je sreča jela cvesti, ko ga oni strašni dan v Palermu (pozneje „dan sicilijanske večernice“ imenovan) pripravi v smrtno nevarnost. Pri početku opisane strašne morije se ni baval v mestu, kajti večerilo se je uže, ko se je stoprv vrnil v mesto. Toda z velikim strahom je moral spoznati, da mu gre zdaj za kožo. In res jameta ga slediti dva morileca z divjim krikom.

Ubogí pregnanjenec je tekél v smrtnem strahu hitro skozi ulice palermske; spodtikal se je sicer nad umirajočimi Franki; toda strah, dvigajoč mu lase po konci, bil je uzrok, da je letel ko ptica. Temnost noči je tudi veliko pripomogla, da sta pregnanjaleca daleč za begunom ostala in tako je malo časa potem stal naš mladenič pred Paccinijevo hišo. — Našel jo je k sreči na pol odprto. Skoro brez zavestno dirja v njo, in ker se v družininem krogu ni imel varnega, podal se je neopažen v založnico, ki je stala v zadnjem delu Paccinijeve hiše. Tu se je zmuznil v neko prazno lajto ter s tresočim srcem pričakoval katastrofo tega tužnega prizora.

Ni minolo še četrť ure, ko pridejo ljudje v hišo iskat ubežnega Francoza žugaje Pacciniju s smrtjo, ako bi jim ne hotel pokazati, kam se je ubeženec poskril. Paccini, kateri ni slutil, da je njegov ljubljeneec navzočen, pelje jih sam po hiši, ter jih nazadnje pripelje tudi v založnico. — Toussaint se je jedva dihati upal; smrtni pot se je curkoma vžil po mladeničevem čelu; toda previdnost čula je nad njim. Zasledovalci ga niso našli! — Krvoželjni možje kmalu odidejo, — divjemu ropotu sledi brž smrtna tihota. — Mladenič se vendar ni upal še ganiti se ne, strah stiskal mu je še vedno mlado serec takó, da je slednjič spehan zaspal. —

Dan je že bil, ko se je mladenič zbudil. Bal se je sicer iz lajte stopiti, toda proti večeru, ko je začel že gladovati, stopi varno iz lajte ter se zmuzne boječe gledé v Paccinijevo čumnato. K sreči najde gospodarja samega notri. Ko Paccini Toussainta ugleda, obledi, ter začudjen vprašuje: „Je-li je resnica, ali se le motim? Ste li Vi, mladenič, Toussaint? Vi še živite? Od kod pa?“ — Toussaint pade na kolena pred svojega gospodarja prosé ga pomoči in rešitve, ter jame mu dopovedovati svojo osodo. Toda Paccini nadaljuje osorno: „Mar ne veste, da ste Vi z Vašim drznim činom spravili mene in mojo družino v smrtno nevarnost? Hitro se mi poberite iz hiše, jaz vas morem le omilovati, nikakor pa rešiti!“ — Po teh besedah gospodarjevih jame se mladenič hudo tresti. Milo in solz veliko prelivaje, jame v novo Paccinija prositi pomoči. Mladeničev stok gane nazadnje starčevo sreé. Mladeniču zapové naj se urno zopet skrije pod lajto v založnici ter naj tam pričakuje svojo osodo. — Nekaj ur po-

zneje, toda preden se je še večerilo, stal je Paccini, zavrt v dolgi plašč, v pribežališči Toussaintovem. Davši omilovanja vrednemu mladeniču tudi en plašč, mu zapové da naj sledi.

Pred hišo Paccinijevo je stal voz obložen z različnimi skrinjicami. Paccini in Toussaint prišedši do voza se usedeta nanj in Paccini požene naravnost proti zalivu. Bila sta sicer v ne mali nevarnosti, kajti morazeljna drhal ju je češče ustavljala popraševaje kaj da sta. Toda ona dva sta dejala, da sta služabnika tamošnjih kupcev, katerim je naloga, skrinjice dovažati na ladije in drhal ju je pustila. Pri zalivu izročil je Paccini Toussainta kot nemaka (mutca) kapitanu neke ladije, ki je imela ravnokar odriniti v Rim. Solznih oči in s hvaležnim srcem jemal je Toussaint slovó od Paccinija, kateri ga ni le iz smrtne nevarnosti rešil, ampak ga tudi s precejšno svoto denarjev obdaril. Obljubé v svojem srci, da se bo do groba hvaležno spominjal te dobrote, ločil se je žalostnega srca od Paccinija.

Toussaint nij bil še brez nevarnosti. Le s tem, kar mu je bil Paccini zaukazal, da se je delal namreč nemega, in ni na radovedna prašanja kapitanova in drugih ničesa odgovarjal, se je stoprv otél. — Prišedši v Rim, dihal je še le prosteje ter zahvalil se tisočkrat Bogu za svojo čudno rešitev. Toussaint se je poprijel v Rimu kupčijstva in ker je bil od strani Paccinijeve zaradi marljivosti in poštenja dobro prepričan, pridobil si je v Rimu pri tamošnjih kupcih popolno zaupanje, takó da so ga rabili celó za opravnika. Moral je pa tudi podajati se na velika potovanja. Sreča mu je bila zmerom mila, a pri vsem tem se je zmerom hvaležno spominjal Paccinija, ter si prizadeval pozvedeti kaj o njem. Za nekaj časa potem mu je prišlo do znanja, da je bil Paccini zaradi nekega porazumljenja s Francozi ubit, pa da je bilo vse njegovo imetje konfiskovano. Njegova žena je žalosti umrla, a Paccinijeva hči se je slabo omožila z nekim oficirjem in živi zdaj v nesreči. Bridka osoda Paccinijeve hiše ganila je Toussainta do sreča. Večkrat se je je žalosten spominjal, ter prosil Boga blagoslova za ubogo Paccinijevo hčer.

(Dalje prih.)

Nesrečni opanki.

M. G.

V neki vasi poleg Smyrne živel je premožen, pa zelo skop turški kmet, ki je vže više od 15 let le ene opanke nosil. Sosedje in ljudje v okolici sploh so se pogosto Ahmetu — tako so škopca zvali — in njegovim opankom posmehovali. Dan na dan so stari, zakrpani opanki na Ahmetovih nogah tičali, kajti tudi o godovih, praznikih in v srenjskih sejah jih je nosil. V teku mnogih let postali so ovi opanki uže jako štorasti,

ker je Ahmet dal oglojeno usnje z drugim zakrpati, in na otle, lesene podplate nove pribiti. Na taki način je vsako dete v vasi Ahmetove opanke poznalo, ter bili so ljudem ne le v smeh, nego tudi v pregovor. Ali kdo bi bil mislil, da bodo ti opanki kedaj skopemu Ahmetu v nesrečo?

Nekega dne so bili vašani z Ahmetom pred sodnika pozvani. Vsi popusté — po turški šegi — pred dvermi sodnije svoje opanke. Po dokončani seji pa si Ahmet, iz zbornice hité, šče zamišljen v to, kar je slišal, v naglici sosedove opanke obuje, ter urno domu teče. Še le, ko v hišo stopi, zapazi zmoto, pa v tem hipu mu že tudi lastnik zamenjenih opank za hrbtom stoji, ter ga psuje ter tata imenuje, tako da je pri sodniku tožen Ahmet moral dvajset piastrov globe plačati. Srdit, da je bil zaradi skrpanih opank kaznovan, hiti domu in v jezi vrže opanke skozi okno, ali ravno gre sosedov otrok v svojo nesrečo mimo, in tega so opanki hudo na glavi ranili. Otrok kriči, beži domu, ter pri očetu Ahmeta zatoži. Oče popade opanke, vzame otroka in se brzo k sodniku podá. Ta opanke taki spozna, Ahmeta pokliče, ga za nepazljivost graja in mu 40 piastrov globe ukaže. Ahmet molče posluša, strmo gleda in hoté nehoté plati. Ves ljut domu prisopiha in nesrečne opanke na okno vrže. Pès opanke zapazi, enega z zobmi zgrabi in skok z njim po stopnicah na pod hiti. V istem trenutku berač na dvorišče prikobaca, pes ga zagleda, zarenči, težki opanek spusti, a ta revežu tako nesrečno na oko pade, da mu pri priči kri teče. Ahmet mora opet platiti in sicer ubožcu za bolečine 30, vračniku pa 50 piastrov za zdravljenje. Sodnik ga resnobno graja, ter mu zaradi njegove neskrbljivosti tudi s telesno kaznijo žuga. Kaj stori Ahmet? Razkačen na opanke jih v vodnjak v sredi vasi zaluči. Drugi dan je bila v vasi povodenj; kajti voda je iz vodnjaka stopila, ker so opanki vodnjaku cev zamašili. Sodnik poklicce ljudi, ukaže cevi strebiti in evo v cevi skrpane Ahmetove opanke! Ahmet opet zaradi opank pred sodnikom stoji, se kislo drži, ter plati stroške in sicer: delavcem dnino, novo cev, sosedom pa storjeno škodo in povrh še 50 piastrov v srenjsko blagajnico za ubožce. Da bode posihmal na opanke večo skrb imel, ukaže sodnik mu jih dvajset pet naštet. Otožen, solzen v očeh in z zobmi škripaje se z nesrečnimi opanki domu povrne. Doma sem ter tje premišljuje in tuhta, na kaki način bi se opank znebil. Boljšega ni, sam sebi govori, kakor tega hudirja v bližnji potok vreči. Rečeno, storjeno. Mahoma se z opanki pod pazuo k potoku napoti, in ko do vode pride, šterbunk! opanki v vodi. Potolažen se domu yrne. Čez dve uri pride sodnikov berič z resnobnim ukazom, da naj zaradi važne reči v srenjsko zbornico pride. Glavo maje, si brke vredí in gre. Ko v sodnjo hišo stopi in vidi, da sodnik opet nesrečne opanke v roki drži, zaklikne: Alah, mila mi majka! Vidi tudi poleg sodnika moža, mu dobro znanega ribiča, a sedaj žalibog! svojega tožnika.

Voda je namreč opanke v mrežo zanesla, katera je ravno na lov bila razpeta. Mrežo opanki raztrgajo in vjete ribe veselo in jadno izplavajo. — Vsi izgovori so zastoj; Ahmet mora ribiča za pokvarjeno mrežo in ujeti plen z 40 piastri odškodovati. Zmamljen, srdit domu hiti, izbo varno zavrta, na ognjišču zakuri, da bi nesrečne opanke zažgal, kateri pa — do čistega premočeni — ne gorijo. Ahmet vedno drva priklada in na moč v ogenj piha. Zatorej nastane strašen dim, ki se iz vsake špranje in iz pod strehe okrog hiše sumljivo vali. Vse misli, da Ahmetova hiša gori. Ljudje po vasi kriče, ogenj! ter brž s sekirami, lestvicami in škafi tje pritečejo. Nekteri gibčno na streho splezajo, ter jo hitro razderejo. Ahmet pa vsega tega ne vedé na vso sapo piha, tako da mu je že manjka. Že je bilo pol strehe razdrte, dveri strte, ko Ahmet zapazi, kaj se zvonaj godi. Ljudje v stanico hitijo, vidijo Ahmeta pri ognju stoječega drva prikladati in pihati. Mené, da navlašč zažiga, zgrabijo ga in ga neusmiljeno tepó. On prestrašen, za celih štirinajst dni zboli. Potem globoko vzdihne, hvala Bogu! — vse voljno trpim, da sem le enkrat teh nesrečnih opankov rešen. —

Tako drago je moral Ahmet svojo skopost plačati, dokler je bil preobrnjen.

Nikolaj Kopernik.

J. Pajk.

Februarja meseca, 19. dne, praznoval je učeni svet četrstoletni rojstveni god velikega zvezdarja Nikolaja Kopernika. Ta mož je z več nego enega ozira dostojen, da si tu pregledamo jegov život in jegovo delovanje. —

V razvijanji človeštva nahajamo več slučajev in v znanstvih več trjenij, koja so se, premda so bila kriva, čez tisoče let za prava imela in o kojih nikdo nij niti sumil, ka bi kriva bila. Šče čudneje pak je, da se je o nekterih „istinah“ sicer drugače mislilo, da se je o njih dvojilo, a da nij bilo pravega človeka, ki bi si bil upal krivico očito razkriti, z dokazi podreti, a pravo istino pokazati.

Eden takih predmetov bilo je vrtenje zemlje okoli sebe in okoli solnca. Kakor znano, menilo se je od praveka, ka zemlja miruje, ka se solnce okoli zemlje suče, ka solnce in mesec vzhajata na naš obzor kot dve luči, kterih ena ima namen razsvitljati den (a čemu bi potem mrknjenje solnca bilo?), druga pa noč (kakor da nij temnih brezmesčnih nočij!), sploh, ka je naša zemlja sredotočje vseh svetovnih teles. Temu mnenju se je tem menj čuditi, čem bolj so videzno k temu pritrjevali človeški

čuti in občno mnenje, tedaj dve mogočni znamenji človeške istine! Sej šče d n e s ne manjka ljudij, štejočih se med razumne in učene, kojim je Kopernik zastonj svojo sistemo znašel; kamo bi hoteli potem to krivo mnenje „črnemu ljudu“ ali pa „temnej davnosti“ za zlo jemati!

Ali nasprotnih mnenij, najprej da zemlja ne miruje, da ona nij sredotočje nebesnim telesom, nikakor nij manjkalo niti v najdavnnejših časih. Greki, ti predelovalci orientalskih prirodoslovskih in bajeslovskih opazovanij in mnenij, ti „prvi pionirji“ zapadne, evropejske prosvete, Greki so deloma rodniki tudi Kopernikove mu nauku, kar Kopernik v vvodu k svojemu velikemu delu, o kojem pozneje progovorimo, sam priznava.

Slavljeni naš zvezdar razlaga v tem (stoprv v varšavskej izdaji l. 1854 objavljenem) predgovoru k „*Revoluciones orbium celestium*“, kaj ga je na njegovo prepričanje navedlo. Videl sem, tako nekako pripoveda, ka branilci in razkladalci stare teorije o počivanji zemlje, sami niso med seboj složni, dokazujoč to „istino“ na r a z n e načine in z naznačenjem r a z n i h potov, po kterih se pregibljejo nebesna telesa. Poleg tega našel sem pri starih pisateljih vesti, ka so užé med starimi Greki nekteri dvojili o zemljinem počivanji. Tako je Grek H i k é t a trdil, ka se zemlja g i b l j e; takó F i l o l á j, pytagorejec, ka se zemlja, solnce in mesec sučejo okoli nekega o g n j a, in H e r a k l i d z E k f a n t o m, oba pytagorejca, trdila sta, ka se zemlja okoli sebe od večera proti jutru vrti. *) Vse to — pravi Kopernik — dalo je tudi meni pogum in opravičenje, s v o j e mnenje imeti in to vprašanje po s v o j e j sistemi razrešiti, kar sem tudi z božjo pomočjo poskusil.

Iz tega slučaja prav živo vidimo, kako je razvijanje znanostij podobno lestvici, po kojej človeštvo počasi, a vedno više in više leze; vzemi tej lestvici stálo in kline — preteklost učenja in premišljevanja, koja so sodržana v literaturi in umetnosti — in človeštvo bi se mučilo šče vedno z ubožnimi početki. Po strogej znanstvenej metodi, po bistrem in neutrudnem razmišljanju starih „istin“ in spoznavši jih ô t l o s t došel je Kopernik k svoje j sistemi, došel k prave j istini.

Kopernik Nikolaj se je, — kakor se obče méni — 19. feb. 1473 v mestu T o r u n u (Thorn) za Vislo narodil. Otec mu je bil iz Krakova doma, mati: Barbara, rojena Watzelrod, bila je Torunka iz imenitne in imovite rodbine. Otec je bil veliki kupec, bogat in čislan; s početka vračnik.

Prvih šol se je Nikolaj v svojem rojstvenem mestu izučil, a potem v Krakov šel l. 1491, ondi najbolj čislanih nauk se na tamošnjem vseučilišči učil: bogoslovja, zdravilstva, računstva in zvezdarstva. Uže tu v Krakovu se je matematiki s posebnim veseljem posvečeval pod govornico učenega moža, Alberta B r u d z e w s k e g a. Sploh je tedaj krakovski

*) Po nekterih je isto trdil tudi Aristarh s Sama.

univerzitet slovel, a Kopernik je najbrže tudi zaradi tega tja šel v nauke, ker je to mesto bilo stolica Poljske in se je tudi kot rodno mesto otea od Kopernikovih pred drugimi izbralo. Izvršivši svoj četveroletni kurs na krakovskem velikem učilišči, napotil se je triindvajsetletni mladeneč leta 1495 na Italjansko, kjer je ondaj bil sedež vseh znanostij. V Padovi se je dal vpisati (kot Poljak, Polonus) in je tam doktorstvo medicine dosegel.*) Iz Padove je potoval v Bologno (Bolonjo), mesto z imenitnim učiliščem, zaradi česar „la dotta“ (učeno) nazvano. Tu je začel imenitnega matematika Dominika Maria de Ferrara poslušati, a v kratkem nij bil več prost slušatelj, nego tovariš in prijatelj temu učenjaku. Oba sta poskuse in račune vkup delala; na katedri se tudi dostikrat vrstila, takó da je Ferrara šestokrat predavanje svojemu mlademu tovarišu ustopal.

Ime in glas Kopernikov tu v Bolonji bil je uže tolik, da, ko je leta 1500 Kopernik — med tem časom 1499 korarstvo v Frauenburgu (Varmiji) dosegši — v Rim pripotoval, uže od učenjakov svečano bil sprejet in počesčen. Papež mu je podelil katedro matematike, s ktere je nekaj časa v Rimu predaval, najbrž samo začasno in naprošen, ne zaradi plače.

L. 1503 se je stalno v Frauenburgu kot korar**) naselil in tega bivališča nij več z drugim zamenil. Živel je tu v priljubljenem mu zatišji, v dostojnej časti, s potrebnim vsem dobro preskrbljen, dopolnjujoč svoj čas s službo poklicno in z neprestanimi študijami, obdan od imenitnih mož in od kroga udanih prijateljev in tovarišev, ne mené se za to, kar se je tedaj na razruvanem polji verstva delalo in spreminjalo, nego živé človeštvu, svojim poslom, koristim svojega kapitola in svoje dežele.

Svojo teorijo, da solnce stoji v središči sveta, in da je naša zemlja planet kakor drugi planeti, vrteči se okoli sebe in sukaje se okoli solnea, je s čudovito trdnostjo in z globokim prepričanjem o nje istini učil, a ne javno, nego med prijatelji in znanci. Jegova sistema je davno preje bila, po ustnem poročilu, nego po njegovih spisih znana. On je vedno pretehtaval, premišljal in skušaval svoj nauk na vse načine znanstveno dokazati, proti vsem dvombam in napadom okrepiti ter s popolnim delom pred svet stopiti in če ne drugače, vsaj s posmrtnim delom. Da so tudi prosti ljudje ne samo v Frauenburgu, kjer je v nekem visokem stolpu tik morja zvezde in nebo oprezoval, nego daleč okrog jegovo teorijo o vrtenji zemlje poznali, kaže to, ker so se mu v glediščnih igrach v Elbingu, kamor je kot poslanec kapitola v deželski zbor zahajal in torej osobno znan bil, rogali kot sanjaču, kar pa moža nikakor nij v študijah motilo.

Spisovati je začel svoje delo „De revolutionibus orbium ce-

*) Po drugih poročilih uže v Krakovu.

**) zato „canonicus Varmiensis“ imenovan.

lestium“ (o vrtenji nebesnih krogov) uže l. 1507, a dokončal l. 1530. Iz tega se vidi, s kakovo skrbnostjo in pomnivitostjo je K. delal. Iz mnogih krajev so ga nagovarjali, naj bi svoje delo izdal, a on tega nij hotel. Glavni vzrok mu je bil najbrž ta, ker nij hotel naravnost v boj stopiti z vsemi naučnimi in verskimi predsodki svojega časa. Mogoče, da je svoje delo hotel do smrti nenatisneno ohraniti, da si ne bi po nepotrebnem pod stare dni sovražtev in nepokoja na glavo nakopal. Zato je delo v skrinji hranil, a vsakemu, ki se je hotel ustno od njega podučiti, rad svoje misli razkladal. Tako n. pr. je pri njem, a navlaš zaradi njegovega novega nauka baval se neki Joahim Rhaeticus, ki je vitenberško profesuro odložil, samó da je mogel Kopernikov nauk uživati. Kopernik je tega moža, premda je bil protestant, dolgo časa pri sebi imel.

Ravno ta Rhaeticus je Kopernika pripravil (z mnogimi drugimi prosilci), da se je odločil, svoje delo v natis dati. Kajti pregled tega nauka, koji je Kop. dal kardinalu Schönburgu in istemu Rhaeticusu, povekšal je prisiljenje in pritiranje k izdaji celega dela, takó da je Kopernik se na zadnje odvažil, plod svojega globokega premišljevanja Rhaeticusu, in po njem biskupu kulmskemu, Tiedemanu Gise-ju, v natis prepustiti. Gise je delo poslal nekemu učenjaku Osiandru v roke, ki je imel korekturo in vodstvo natisa pregledovati in nadzirati.

Osiander je k tej izdaji namestu Kopernikovega lastni pregovor dal natisnoti, v kojem pravi, ka je predavani v knjigi novi nauk samo „hypoteza.“ Tak predgovor je Osiander iz bojazni spisal, da se Koperniku ne bi kakor drugim oznanovalecem novih prirodoslovskih naukov krivoverstvo očitalo, ako bi se ta nauk kakor prepričanje pisatelja trdil. Ali baš ta predgovor je kakor pačenje originalnih mislij veliko zla v učenem svetu porodil. Mnogi so res menili, ka Kopernik gata samo in o svojega nauka istinitosti sam sumi, kar pa bi bilo čisto krivo mnenje*), temveč je, kakor Kopernikov lastni „predgovor“ svedoči, naš zvezdar o istinitosti svojega nauka bil trdno prepričan. Isti predgovor Kopernikov je stoprv v varšavski izdaji l. 1854 po pristnem rokopisu, kteri Nosticova knjižnica v Pragi hrani, natisnen.***) Uže sovremeniki Kopernikovi, n. pr. imenovani biskup Gise, karali so zaradi potvorjenega predgovora onega Osiandra, ker je krivo sumnjo med svet spravil, kakor da Kopernik sam nij vedel, je-li pravo ali krivo jegovo odkritje. Dnešnji den nikdo več ne sumi kaj takega; temveč se baš o d l o č n o s t Kopernikova slavi in občudjuje.

Delo Kopernikovo „De revolutionibus orbium cele-

*) V Torunu pri svečanosti Kopernikovej je baš o tem učeni životopiseec Kopernikov, prof. dr. Prowe, temeljito govoril. Pis.

**) Ta knjižnica hrani original dela „De revolutionibus orbium . . .“ Prišel je tja črez roke Rhaeticusa in znanega Komenskega. Pis.

stium“ bilo je donatisneno l. 1543 v Norimbergu, baš ko je Kopernik na smrtni postelji ležal. Dovršeno delo so mu umirajočemu v roke dali, a on je kmalu potem, kakor blagoslavljač knjigo nad njo roko drže umrl 24. maja 1543, v 71. letu starosti. Pokopan leži v cerkvi Frauenburškej blizu oltarja, pri katerem je navadno mešo čital. —

Nikolaj Kopernik je tudi kakor človek ljubezniva in prijazna prikazen v povestnici. Tih in ljubezniv v privatnem občenju, krepek v zagovarjanju občne koristi kot poslanec, potrpljiv in zanesljiv v verskih zadevah, a vendar izpolnjuje svoje cerkvene in duhovniške dolžnosti z največo točnostjo in pomnjevostjo, človekoljuben kot zdravnik, neprestano premišljuje istinitost svojih nauk in spisov, ne hlepeč po slavi in blesku učenosti živel je Kopernik užé na zemlji mirne, rajske dneve, po pravici ljubljen in číslan blizu in daleko.

Tako piše o njem jegov najimenitnejši biograf, dr. Leop. Prowe, profesor v Torunu, ki je zaradi nabiranja živatopisnega materiala vso Nemčijo, Švedsko in Italijansko prepotoval, govoreč: „Kopernik je bil resnega nraa, malo mareč za svet, pravi modrijan, živeč v zatišji, v zamišljenji, a pri tem nikdar mudeč se, svojo tišino zapustiti, kedar ga je zvala dolžnost poklica ali pa ljubezen k trpečemu človeštvu. On je občeval s krogom modrih, učenih mož, udanih mu kot zvestih prijateljev“. In Aleks. Humboldt piše o njem: „V istino! osnoveatelj našega sedanjega svetovnega sostava nij ménj odličén in izvrsten po svojej srčnosti in odločnosti, s ktero je svoj nauk svetu naznanil, nego po velikem svojem znanji“.

V Koperniku se tedaj edinijo lepe lastnosti duha in sreca; on nij bil samo veliki, nesmrtni učenjak, on je bil tudi blagi človek, skoz in skoz simpatična povestnična osebnost.

Da je N. Kopernik bil Slovan, o tem nij niti dvojiti. Vse veke po njegovej smrti ga je svet za takega smatral, samó v najnovejšem času se je nekterim fanatikom zljubilo, za „Urteutona“ proglasiti ga. *) A on je naš; ne samo ime, domovina, povestnične okolnosti, ampak tudi mila blaženost jegovega nraa kaže nam slovansko krv, slovanski univerzalni, ideje vsega sveta obsegajoči duh! On je naš, a mi ga bodimo dostojni!

*) Po mnenji teh se ima ime Kopernik iz lat. *cuprum* izvajati!! Pis.

Opomba. Gospod O. Caf mi o imenu „Kopernik“ sledeče piše:

„Koprník je pravo slovansko ime:

1. ker je — nik samo slovansk suffix. n. pr. češk. *Koprnik meum Bärwurz*; korenika pa je:
2. najbrže *kopr anethum* Dille prim. češk. *kopr něti torpere*, *koprnatý starr*, *bewegungslös*. Ruski je še *tudi kopr Ramme*, *Rammel fistuca*, brž. iz *καπρος* prim. lat. *aries* *Sturmbock*, *Rammböck*, *Bär*, slov. *ovn* in *kaštrun*. Iz svoje mladosti se spominam, ka so kmeti na slov. Goričkem med onimi tremi „šternkuki“ na pratiki ali kolendrah enega „Koprde“ imenovali: *zakaj*, *odkod*, *ne vem*“.

O Huculih in Horálih na Karpatih.

L. G. Podgoričan.

V davnih časih so na Karpatih bivali praočetje denašnjih Čehov, kasneje pa jih je množina zapustila to gorovje in razselila se po Českem in Moravskem. Dan denes še po Karpatih nahajamo manjše slovanske rodove, ki imajo še mnogo nekedanjih slovanskih običajev in krepostij. Njih običaji so se ohranili laže zató, ker je gorski svet tujim sosednim narodom branil, da niso lahko mogli zahajati in prodirati do teh Slovanov. Na južni strani tega gorovja bivajo Slovenci; njim so se petnajstega in sedemnajstega stoletja pridružili Čehi, kateri so bili domovino zapustili zaradi verskih bojev. Proti vzhodu so naselišča Rusinov, ki so razseljeni po velikem prostoru Galicije, Volinije in Ukrajne. Na severnej strani pa so Huculi in proti zahodu Horáli.

Huculi imajo svetá blezu dvanajst milj na dolgost, tri milje pak na široko, in ta njih svet seza noter v Bukovino. O njihovej prvotnosti ni znano nič gotovega. O mongolskem divjanji je bajé za Dnjestrom bivajoči ljud s svojimi čredami vred pribežal v zavetje na bližnje Karpate. Mnogo bi se jih bilo stanovito naselilo. Živelí so ob pastirstvu, s poljem so se pečali le malo. Novo življenje je prejelo nove običaje. Ljudje, ki so imeli skupno naselišče in ki so bili tistega značaja, dali so si posebna imena, ali pa so jih dobili od svojih sosedov. Tako bi bili tudi ostali Huculi, katerim je narečje različno od rusinščine, a vendar najsorodnejše jej. Mogoče pa je tudi, da bi Huculi bili zarod kakega vže vedigabog od kedaj na Karpatih bivajočega slovanskega pokolenja.

Vasi imajo jako ljudnate; duš je vseh skupaj blezu: 30.000. Živé ob siru, mleku, ovsenjaku, ob ribah in divjini, spé pa na štorijah, koech in na slami, na posteljah ležé samo pozakonjeni. Njih sela so od davno-vekosti last bila kraljem, časi tudi, pa redko kedaj ali malo katera, plemenitašem ali duhovnim.

Moški so skoro vsi čili, visoki lepi, ženska pa je redko katera lepa. Moški nosijo črne klobuke, okrog klobukov imevajo rudeče trake, za klobuci pak pavja péresa. Las si ne strigó nikoli, brke imajo dolge, a brado in zalisce si skrbno prirezujó. Bela košulja jim navadno seza pod koleno, in rokavasta prošita z rudečimi, črnimi ali pa sè svitlo modrimi trákoví. Vrhu te košulje imajo obleko, ki jej rekajo: bunda; bunda je sukna in taka, kakoršno ima kava barvo. To oblačilo moškemu visí na ramah, na zatilniku pa je privezano s pisanim trakom. Mladičji si zatilnike krasé tudi z brojanicami, sè svitlim kositarjem in z drugimi lepotijami. Pasove imajo usnjate, speti so z jeklenimi sponami; dičijo jih z nožem, z

netilom in lulo. Obutalo so jim opanke (krpee), v roci imajo vsak svojo sekirico (topurek) na brambo, pa zato, da si pomagajo z njimi, ko po skalovji komarajo in hajajo po gorah. To sekirico upotrebljajo čudovito spretno.

O svatovanji so še zmérom verni svojih praočetrov običajem. Precej po poroki v cerkvi se začne veselje in ples; o tej slovesnosti mladej zaročnici odsekajo deviško lepoto: šop spletenih lás (vrkoč) na znamenje, da je promenila stan. Ženin mora na pričo svoje ročnosti in moči plešoč s prvo družico na prvi mah sè svojo sekirico odsekati ta šop spletenih vlas. Stoprv po tem dejanji ga prejmo v svatovsko družčino. Če pa se mu ne posreči, ženske nevesti vsakojakó nesrečo prorokujejo o novem stanu. Konci ženitovanja svatje ženina polijó z vodó, zato da ga očisté vsakoršnega čaralstva. —

Nevesta nij treba, da bi imela kaj vena (dote), do tega ženinu nij prav nič. Bogatstvo, trdé mladeniči, da so pridne roke, pa božji blagoslov.

Pozakonjene ženske imajo na glavah zavoje iz tenkega, belega platna; nekatere ta zavoj krasé z rumenimi résami. Po zimi se zavijajo v bunde, kakor moški. Mlada dekleta nosijo koralde in uhane iz barvastega stekla; glave imajo nekrite, a spletajo si lepo vlase, spenjajo z rudečimi résicami, ovijajo jih kakor vence okrog glave, in krasé s pisanimi trakovi.

Kar se tiče vere, Huculi so udje zedinjene grške cerkve, katere zakonom so zvesto véni. Enkrat vsako leto, to je, 15. dan avgusta meseca trumoma romajo iz Galicije, Moravske, Šlezke in Ogrske, posebno pa Karpatei — na čudodejno Kalvarijo Matere Božje v Galiciji. Huculi slehrno leto gotovo potujó tija, na poti pa prepevajo svete pesmi. Predno se napoté, odbere si vsako jato načelnika, kateremu so na vsem poti jako pokorni. A če se kedo kaj pregreši na tem poti, pa da ga oglasé mu, mora poplačati kvar, pa še ozmerja ga vodnik tako, da ima dosti. Res pa je tudi to, da je ta ljud tudi grehoten. Preradi pijó, tudi zmikajo radi. Kedar kakega hudodejca peljó na morišče, prigodi se časi, da mu očitajo: „Kako srečen je vendar ta človek! Peljó ga na smrtišče, kakor kakovega gospoda!“ Vendar pa povišujejo poštenost. Bogočastnega, poštenega človeka posebno česté.

Na pomlad Huculi vsako leto svoje črede ženó na visoke gore, kder jih pasó do septembra ali oktobra meseca. Pastirjem, varuhom, ki pasó ovce, rekajo, kakor v Slovaškej: „báčové.“ Ti delajo surovo maslo, sir; znan je ogerski sir: brynze, ki je zdravilo bolehavim ljudem, kateri zbog zdravja prihajajo na gore; tudi delajo siratko iz sladkega mleka — in skuto iz ovčjega mleka. Septembra ali oktobra meseca vozé domov pokošeno seno in sir. Ženske so vse poletje same domá po vaséh; delajo obleko, sadé korun, koruzo in sejejo oves, peko kruh itd. Jeseni Huculi

prido z gôr v nižine; kader je sneg zgoten in visok, privezujo si na podplate tanke deščice, da lože hodijo in vozijo na pokritih vozéh, po njihovem jezici: na „mažah“, sol v bližne semnje. Mesta, v katera zahajajo in robo vozijo v semenj, so ta-le: Kutý, Kolomyg, Bohorodežany, Tyszmenica, Jaroslawow, Lysec, Stry in Kalusz. Reki ste na huculskem sveti največi: Beli in Črni Czeremoosz, katerih vodopadi se enačijo slapom reke Rena v Švici. Po teh vodah plové deske in drug les v reci Prut in Dnjester. Če morajo sami črez reko iti o kakej priliki, primejo drug drugega za roko, ter kakor kaka veriga — pridejo čez vodo na drugo stran.

Gozde imajo lepe, bogate z lesom, s ptiči in z vsakovrstno divjačino, vode pa bogate z ribami, zvlasti s postrvami. Konji huculski so posebnega plemena, po gorah, po skalah se plazijo, kakor mački in izvrstno znajo plavati čez prodke vode. — Hiše imajo Huculi lesene, krite s škodlami; veža, izba in spalnica, to je vsa hiša. Vsaka vas ima svojega gospodarja, ki ga imenujo: v a t' á š k a ali: v a t a h a. Njihov jezik je slovansk. Pojó radi; iz njih pesnij diše neka posebna živost, nekova priprostost, pa tudi bistrournost, zvlasti iz tistih, v katerih opevajo nesrečno ljubav. Žal mi je, ker Slovincem ne morem postreči z nobeno njih pesnijo.

Horál je krepkega života, čvrstega duha — in lep, velik: po sedem črevljev in pol visokih je dosti jih. Uma je bistrega, živjenja čilega in delavnih rok. Horalu se posreči skoro sleherno podvzetje, zato ker se vsakega dela rad loti nenavadno ognjeno in srčno. Za slabo vreme, za neugodna težavna pota se ni ne zmeni. — Čuditi se res mora človek temu ljudstvu, kako so jim znane vse propasti, strmine in ôtiline. Horal pleza in komara na najstrmejše čeri, na njih rôbi drevje, spušča v globok penast hudournik, z drevjem vred pa sam po bliskovo drsuje v globočino. A ko hitro pridrči v znožje, brž priredi lés, debela zveže v plav in na plavu drzovito pelje se po produ proti svojemu domu ali tija, kamor je namenjen.

Horál je zmerom neumorno delaven, zatô ga ne zalezujó takó verno razne strasti. Če hoče kako celino ali grapo obdelati, strašno mora veliko kamenja in skalin porovati iz divjih tal, rodovito zemljo privazati od kodi drugodi, a po vsem trudu mu zemlja jedva rodi korun in oves. Rad pa mu sneg zamete še to betvo, da je večkrat ne more oteti in shraniti pod streho. Pa če prav se mu slabo plačuje trud in pridnost, vendarle je vés zaljubljen v svojo domovino — v dedščino svojih očetov; kamenéne, strme, gole goré ga bolj veselé, bolj mičejo, nego najplodovitejšé ravni. Zadovoljen je, da ima le kosce ovsenjaka, če prav suhega, kakor je kamen trd; a tudi tega bi stradal, da ne zna drugače služiti si vsakdanjega živeža. To ljudstvo svoje obližje preskrblja z deskami in s škodlami;

tudi izdelujó razno orodje in mizárijó kaj izvrstno. V Krakovu imajo cele zaloge krasnega posobja. Nekateri na pomlad, ko hitro sneg zgine po gorah, odidó na višine, kder stavijo ovcam prosterne staje, v katere iz vse oklice priženó drobnico in prepusté jim jo, da jo pasó. Ti varuhi o paši iz mleka delajo sir, ko se jesen napové, pa drobnico priženó z gorovja in izročé jo lastnikom, a z njo vred po poboti tudi nekoliko sira. Nekateri se brž, ko se poletje začne, poslové od čvrstozračnega, zdravega gorovja in prihité v vznožne krajine, da si s košnjo in žetvijo kaj zaslužijo za zimo, ki je rada lačna, a jeseni se vračajo mej svoje skalovje, kder se svojimi družinami vred uživajo bridki zaslužek. A nekateri se izročujó milosrčnemu in neusmiljenemu svetu, dostikrat se zatekó celó v Carigrad, koder povsodi ali lonce vežó, ali pa košarijo, da si kaj prišlužijo. Ali vsem zdravo v sreč živi očina, krepko diše sveta domovina. — (Konec prih.)

Cerkev sv. Marka v Benetkah.

D. T.

Pobožna legenda pripoveda, da se je sv. evangelistu Marku, ko se je v Akvilejo peljal, angelj prikazal, ki mu je — kazaje na pusto otočno skupino — prerokoval, da bode tam našel nekdanjo svojo rakev. Ta otočna skupina so Benetke, in prerokovanje se je spolnilo leta 828.

Dva benečanska kupeca, Bono da Malamocco in Rustico da Torcello odpeljala sta kosti v Aleksandrii egipetski pokopanega sv. Marka, in sta nje med velikimi nevarnostmi prinesla v Benetke. Jedva se je razširila vesela vest med prebivalci lagun, ko so se vsi z dožem in duhovništvom na čelu v slovesni procesiji svete pesmi pevaje na breg morja podali, ostanke čestitljivo sprejeli in je v vojvodovo kapelo spremili, kjer so nje hranili. Kmalo potem umre dože Giustiniano in zapusti veliko denarja za zidanje sv. Marku posvečene cerkve.

V nekterih letih je cerkev bila gotova, in kosti svetnikove z največšo slovesnostjo tje prenešene.

Podoba sv. Marka in njegov symbol — lev postala sta grbom in znakom države, in pod zastavo sv. Marka so Benečani premagali mesta in dežele.

Požar je cerkev leta 976 razdril. Dože Pietro Orseolo zapové zidanje nove, in ukaže, da se ima tekmovati z narslavnišimi cerkvami krščanstva.

Narimenitniši umetniki Grškega so bili poklicani, da storijo delo, v katerem so najlepše in narkrasniše strani arhitekture zedinjene. Petero čudovitih kupel se vzdiguje veličestito podprtih od 120 lokov, ki objamejo v okrogu 950 črevljev velikansko poslopje. Da se notranje lepo

ozaljša, so morale Evropa, Afrika in Azija dragocene zaklade spravljati. Ni bilo nobene zmage, ni bil nobeden mir sklenjen, ki ne bi novih lepotij prinesel sv. Marku. Starinske štatve, marmornate stebre, visokočišlanih relikvij so spravili iz vseh krajev sveta za cerkev sv. Marka. Slika pod imenom „pala d'oro“ znana, v zlatem in srebrnem dnu prišla je iz Konstantinopola. Leta 1097 so Benečani iz Sydona pripeljali posvečen krstni kamen, da na-nj postavijo marmornati stol, na katerem je sv. Marko v Akvileji sedel; v dvanajstem stoletju so iz Jeruzalema pripeljali stebre iz serpentina iz Salomonovega tempelja, v trinajstem stoletju so Byzanz oplenili njegovih narlepših zakladov, in celo medena čveterižen (Viergespann) Hypodronova dosti čez 400 funtov težka je mogla čez morje, da služi za kinč fasade sv. Marka. Plenenje Smyrne po Benečanih je njihovi cerkvi zopet prineslo obilo marmornatih stebrov. V 19. stoletju je nehal tribut tujih dežel za sv. Marka, a sedaj so začenjali ga domači umetniki okraševati. Stranske stene, oboki, tla, stopnice altarske pokazuje gledalec krasne slike na zlatem dnu. Sv. Marko, risarija Tizianova, San Lazaro od Pordenone-ta, San Giacomo od Tizincella, življenje sv. Device, so narlepše predstave. San Marco je eno narlepših poslopij svetá, in vsak je mora sam videti, da zapopade navdušenost Benečana, ki mimo cerkve gredoč se prekriža in glasno zavpije: Viva san Marco!

Početek gledišča San Carlo v Neapolu.

A. B.

Kralj Carlo je hotel v Neapolu postaviti gledišče, katero bi bilo večje in krasnejše, kot vsa druga evropska gledišča. Med drugimi načrti dopadel mu je posebno Medraccov; izročil ga je Angelu Carasele-tu, kateri je bil sicer nizkega stanu, pa jako imeniten stavbeni umetnik. — Veliki prostor blizu kraljeve palače bil je odmerjen, in kmalo je vse gomazelo delavcev na njem; kopali so in zidali ter podirali hiše v obližji, da bi še več prostora dobili in bi na konci odra velik prostor ostal za predstave bojev na vozih in na konjih, za vojske in napade. Prvi kamen je bil položen 1. marca 1737, 4. novembra istega leta pa, na dan sv. Karola, odprla so se že vrata veličastno dodelanega poslopja prvikrat. — Tisoč bakelj je gorelo in vtrinjalo svoje žarke v velikanskih ogledalih in pozlačenih stenah. Široka, krasno okinčana loža, z lesketajočo kraljevo krono, bila je pripravljena za kralja.

Prišel je; lice njegovo se je žarilo veselja, začel je ploskati na slavo umetniku, kateri je to stavbo tako krasno dovršil; med ljudstvom pa so doneli gromoviti „evviva“-klici.

„Pokličite mi Carasele-ta!“ velel je vladar, in čez nekaj trenutkov

prišel je poklicani. Carlo mu je mignil, naj stopi bliže; prijazno ga je nagovoril in ga javno pohvalil, ter mu položil v znamenje pripoznanja slave roko na rame. „Le eno željo bi še imel“, rekel je kralj, le eno, da bi bil iz moje palače v gledišče skriven vhod, kodar bi lahko hodil tu sem“. —

Carasale se je nizko priklonil in molčal. „O tem še bomo pre-mišljevali“, dostavil je Carlo in milostno odpustil umetnika.

Ko se je po končani predstavi zagrinjalo zagrnilo, vstal je kralj iz svojega sedeža; kar se mu ponižno Carasale približa in reče: „Zgodilo se je, kakor mogočni gospod želite“. — Kralj je stopil iz lože, a kako se je začudil, ko je zagledal prostorno galerijo, ki je vodila iz kraljeve lože naravnost proti palači. „Carasale, vi ste čarovnik, s tem ste me iznena-dili“, rekel je kralj, „ostanete vedno v mojej milosti“. In kralj je stopal s svojim spremstvom po novejši umetni galeriji do svoje palače. V treh urah je bilo torej umetno delo dovršeno, kar bi si poprej nikdo ni bil misliti mogel. Zidovje so namreč naglo na dotičnih mestih predrli, od gle-dišča do palače napravili mostovž, ga obvesili z dragocenimi tapetami in okinčali z ogledali, svečniki in drugim lišpom. — Gledišče pa so imeno-vali „San Carlo“ po imenu vladarjevem.

D r o b n o s t.

J. P.

Aleksander Pope — „Zorinim“ čitateljem užé znani angležki pesnik — bil je male, sključene rasti, a ostrega jezika, kakov je pohabljenim ljudem lasten. Za eno kakor za drugo morali so drugi, pa tudi on sam dostikrat trpeti.

Enkrat sta se v nekej kavani dva filologa o Aristofanu pogovarjala in o nekem mestu v njem gatala, pa ne mogla razrešiti ga. Pogovarjanje in celó spiranje med njima privabi nekega mladega oficirja k nju mizi. V nemalo začudjenje jima ta ono temno mesto s tem raztolmači, da med besede na prikladno mesto znamenje vprašanja postavi. Pope, z daleka to poslušavši, reče na to zaslano: „Ali pa veste Vi, mladi gospon, kaj je znamenje vprašanja sploh?“ — „Da!“ odgovori mladi oficir, Popeja od pete do glave pomerivši, „znamenje vprašanja je malhena, sključena stvar, ki vprašanja stavi.“

Listnica. One gg. naročnike, koji šče na lansko naročnino dolgujejo, naj uljud-neje prosimo za čem brže doplačanje. — G. Janž. Lov. v L. Poslali omenjenemu dru-žtvu 4 for.

Izdajatelj i odgovorni urednik: Martin Jelovšek.

Tisk in založba „Narodne tiskarne“ (F. Skaza in drugi) v Mariboru.